

VYUŽÍVANIE PRÁVNÝCH METADÁT V DIGITÁLNYCH DEPOZITÁROCH

Elena Jůnová

Abstrakt

Samotný pojem digitalizácia nie je len o prevode z analógovej do digitálnej formy, ale v sebe taktiež skrýva množstvo úkonov, procesov a otázok, ktoré treba riešiť, aby celý proces digitalizácie, najmä v prostredí verejných inštitúcií, prebehol zmysluplne a správne. Príspevok priblihuje zachovanie dnes uložených dát v použiteľnej a identifikovateľnej podobe aj pre vzdialenú budúcnosť. Objasňuje problematiku popisu digitálnych objektov prostredníctvom metadát. Sústreďuje pozornosť na oblasť právnych metadát.

Kľúčové slová: právne metadáta, štandard METS, digitalizácia, manažment práv

Abstract

The concept of digitization is not just about converting from analog to the digital form, but it also conceals quantify of operations, work processes and issues, that have to be addressed to the whole process of digitizatio, in the area of public institution, especially. The contribution speaks about conservation approaches's stored data in a usable and identifiable form also for the distant future The contribution shows the process of description digital objects through metadata. The attention is focused to the area of rights metadata.

Keywords: digitization, METS standard (Metadata Encoding and Transmision Standard), METS rights, Digital Rights Manager (DRM)

Úvod

Knižnice po celom svete digitalizujú svoj knižný fond, či už v záujme zachovania a archivovania diel, zároveň mnohé pristúpili k výzve sprístupňovania svojich fondov verejnosti v digitálnom prostredí. Pamäť Slovenska je jedinečný projekt Národného centra excelentnosti na Slovensku. Zameriava sa na masovú digitalizáciu tlačeného kultúrneho dedičstva, pričom je vybavené špičkovým zariadením a technológiami na svetovej úrovni. Centrum je umiestnené v priestoroch Univerzitnej knižnice Žilinskej univerzity. Digitálny repozitár, ktorý je súčasťou projektu, si kladie za cieľ dostať nárokom dôveryhodného

digitálneho depozitára, čo zahŕňa zachovanie dnes uložených dát v použiteľnej a identifikovateľnej podobe aj pre vzdialenú budúcnosť. Pre splnenie tejto výzvy je potrebné uchovávanie a ukladanie informácií o zdigitalizovanom objekte. Tento príspevok si kladie za úlohu priblížiť problematiku metadát, konkrétne právnych metadát a potrebou zaznamenávania týchto údajov spolu so zdigitalizovaným objektom, ktorý sa stane súčasťou digitálnej zbierky.

1 Dlhodobá ochrana digitálnych dokumentov pomocou METS

Dlhodobá ochrana digitálnych dokumentov hľadá cesty, ako čeliť alebo predchádzať dopadom zastarávania či zlyhávania IKT technológií (hardvéru, softvéru, dátových nosičov, formátov). Cieľom digitálnej ochrany je nielen zachovať "bity", ale tiež zabezpečiť technickú použiteľnosť, vyhľadateľnosť, sémantickú zrozumiteľnosť archivovaných digitálnych dokumentov aj po dlhej dobe. Vedenie knižnice obsahujúcej digitálne objekty nevyhnutne vyžaduje zachovanie metadát o týchto objektoch. Metadáta, ktoré sú potrebné pre úspešné riadenie a využívanie digitálnych objektov sú širšieho a odlišného charakteru, ako v prípade ako metadát používaných pre správu zbierky tlačených materiálov a ďalších fyzických materiálov. Pri elektronickej podobe knihy alebo diela sa bez zaznamenania štrukturálnych metadát obraz stránky resp. textových súborov (ktoré obsahujú digitálnu prácu) stráca prehľad o pôvodnej forme a štruktúre diela. Bez zaznamenania technických metadát si pri digitalizácii diela nemôžeme byť istí, nakoľko súčasná digitálna verzia zodpovedá pôvodnej podobe diela. Pre účely vnútorného riadenia by knižnica mala mať prístup k príslušným technickým metadátam, s cieľom ich pravidelne aktualizovať pre zabezpečenie trvanlivosti dôležitých údajov.

Vo svete sa táto problematika začala riešiť najprv prostredníctvom projektu Making of America II (MOA2), ktorý poskytoval formát kódovania pre popisné, administratívne a štrukturálne metadáta pre textové a obrazové diela. Nastupujúcim štandardom bol METS. METS¹ (Metadata Encoding and Transmission Standard) nadväzoval na prácu MOA2. Je to štandard pre kódovanie popisných, administratívnych a štrukturálnych metadát o objektoch. Vyjadruje sa pomocou XML, čo je schéma jazyka W3C (World Wide Web Consortium). Štandard bol vytvorený v roku 2001 pod záštitou Digital Library Federation (Federácia Digitálnych Knižníc), ktorá ho aj naďalej vyvíja. Udrzuje ho Network Development and MARC Standards Office, patriaci pod Library of Congress (súhrnné informácie k štandardu

¹ SNÍŽKOVÁ, M. METS. In: *KISK (Kabinet informačných štúdií a knihovníctva)* [online]. 2011 [cit. 2014-07-26]. Dostupné na: <http://kisk.phil.muni.cz/wiki/METS>

na stránke: <http://www.loc.gov/standards/mets/>). METS je štandard zamýšľaný pre uloženie metadát elektronických textov, obrázkov, digitálneho videa, zvuku apod. Jeho štruktúra pripúšťa vloženie všetkých relevantných typov metadát (opisných, administratívnych a štrukturálnych). METS umožňuje vložiť tieto metadáta priamo do svojej štruktúry, alebo do externých súborov, na ktoré sa z METS odkazuje. METS je navrhnuté priamo pre potreby digitálnych knižníc a archívov. Štandard METS je využívaný napr. v týchto svetových knižniciach, univerzitách či medzinárodných projektoch² California Digital Library; Harvard University Library; National Library of Wales; MIT Dspace; OCLC Digital Archive; RLG Cultural Materials; Stanford University Library; University of California, Berkeley; University of Chicago Library; University of Graz, Austria National Library of Portugal.

Schéma METS poskytuje flexibilný mechanizmus pre kódovanie opisných, administratívnych a štrukturálnych metadát pre digitálne objekty v knižniciach a archívoch, pričom slúži na vyjadrenie zložitých väzieb medzi týmito rôznymi formami metadát. Je to užitočný štandard pre komunikáciu digitálnych objektov medzi úložiskom a verejnosťou. Prostredníctvom METS môžeme digitálnemu objektu priradiť určitý typ správanie sa alebo spojenia s určitým typom služby.³ Štruktúra METS sa skladá z 13 častí/oddielov (ktoré zase môžu obsahovať rôzne elementy a atribúty), ale 7 z nich je kľúčových a predstavujú hlavné atribúty štandardu.

- **METS Header/METS hlavička <metsHdr>:**

Umožňuje zaznamenať základné opisné metaúdaje o samotnom objekte v METS dokumente. Tieto metadáta obsahujú dátum vytvorenia METS dokumentu, dátum jeho poslednej úpravy a stav METS dokumentu. Môže tiež zaznamenávať mená jedného alebo viacerých agentov, ktorí zohrali nejakú úlohu, pokiaľ išlo o METS dokument, resp. sa môžu pridať malé poznámky, týkajúce sa ich aktivít. Malý príklad METS záhlavia by mohlo vyzeráť takto.⁴

² *Memoria – Digitalizace. METS - Metadata Encoding and Transmission Standard* [online]. 2005 [cit. 2014-07-26]. Dostupné na: http://digit.nkp.cz/projekty/VZ_2004_2010/2005/METS_podrobne.pdf

³ *METS. Library of Congress. METS: An Overview & Tutorial* [online]. Standards. 2011 [cit. 2014-01-21]. Dostupné na: <http://www.loc.gov/standards/mets/METSOverview.v2.html>

⁴ *METS. Library of Congress. METS: An Overview & Tutorial* [online]. Standards. 2011 [cit. 2014-01-21]. Dostupné na: <http://www.loc.gov/standards/mets/METSOverview.v2.html>

```

<metsHdr CREATEDATE="2003-07-04T15:00:00" RECORDSTATUS="Complete">
  <agent ROLE="CREATOR" TYPE="INDIVIDUAL">
    <name>Jerome McDonough</name>
  </agent>
  <agent ROLE="ARCHIVIST" TYPE="INDIVIDUAL">
    <name>Ann Butler</name>
  </agent>
</metsHdr>

```

Tento príklad <metsHdr> obsahuje dva atribúty na prvky, CREATEDATE a RECORDSTATUS, ktoré sa používajú na označenie dátumu a času vytvorenia záznamu METS, indikujú stav procesingu dvoch individuálnych agentov, ktorí pracovali na tejto časti METS, je tu identifikovaná osoba zodpovedná za vytvorenie záznamu a tiež archivár zodpovedný za pôvodný materiál.⁵

- **Popisné metadáta <dmdSec>:**

Sekcia popisných metadát pozostáva z jedného alebo viacerých <dmdSec> (Descriptive Metadata Section) elementov. Každý z <dmdSec> môže obsahovať ukazovateľ na externé metadáta (<mdRef> prvok), vnútorne uložené metadáta (v rámci <mdWrap> prvku), alebo oboje.

Externé popisné metadáta <mdRef>: mdRef element poskytuje URI, ktorý môže byť použitý v získavaní externých metadát. Napríklad nasledujúce referenčné metaúdaje môžu byť použité ako pomôcka pre digitálnu knižnicu pre konkrétny objekt.⁶

```

<dmdSec ID="dmd001">
  <mdRef LOCTYPE="URN" MIMETYPE="application/xml" MDTYPE="EAD"
    LABEL="Berol Collection Finding Aid">urn:x-nyu:fales1735</mdRef>
</dmdSec>

```

<MdRef> element zo sekcie popisných metadát <dmdSec> obsahuje štyri atribúty. Atribút LOCTYPE určuje typ lokátora obsiahnuté v tele prvku. Platné hodnoty pre LOCTYPE zahŕňajú "URN, " URL " 'PURL,' 'HANDLE, " DOI," a "ostatné". Atribút MIMETYPE umožňuje určiť MIMETYPE pre externé popisné metadáta a MDTYPE umožňuje uviesť, na akú podobu metadát je odkazované. Medzi platné hodnoty pre MDTYPE prvok patrí: MARC, MODS, EAD, VRA (VRA Core), DC (Dublin Core), NISOIMG (NISO Technical Metadata

⁵ METS. Library of Congress. METS: An Overview & Tutorial [online]. Standards. 2011 [cit. 2014-01-21]. Dostupné na: <http://www.loc.gov/standards/mets/METSOverview.v2.html>

⁶ METS. Library of Congress. METS: An Overview & Tutorial [online]. Standards. 2011 [cit. 2014-01-21]. Dostupné na: <http://www.loc.gov/standards/mets/METSOverview.v2.html>

for Digital Still Images), LC-AV (Library of Congress Audiovisual Metadata), TEIHDR (TEI Header), DDI (Data Documentation Initiative), FGDC (Federal Geographic Data Committee Metadata Standard) a ďalšie. LABEL poskytuje mechanizmus pre popis umožňujúci prezeranie METS dokumentu.⁷

Interné popisné metadáta <mdWrap>: mdWrap prvok poskytuje súhrnné metadáta vložené v METS dokumente. Tieto metadáta môžu byť v jednom z dvoch formách: 1. XML formáte s kódovaním metadát alebo 2. v ľubovoľnej binárnej alebo textovej podobe menného priestoru, za predpokladu, že metadáta sú zbalené v <binData> prvku v mdWrap elemente. Nasledujúce príklady ukazujú použitie mdWrap prvku.⁸

```
<dmdSec ID="dmd002">
  <mdWrap MIMETYPE="text/xml" MDTYPE="DC" LABEL="Dublin Core Metadata">
    <xmlData>
      <dc:title>Alice's Adventures in Wonderland</dc:title>
      <dc:creator>Lewis Carroll</dc:creator>
      <dc:date>between 1872 and 1890</dc:date>
      <dc:publisher>McCloughlin Brothers</dc:publisher>
      <dc:type>text</dc:type>
    </xmlData>
  </mdWrap>
</dmdSec>

<dmdSec ID="dmd003">
  <mdWrap MIMETYPE="application/marc" MDTYPE="MARC" LABEL="OPAC Record">
    <binData>MDI0ODdjam0gIDIyMDA1ODkgYSA0NU0wMDAxMDA...(etc.)
    </binData>
  </mdWrap>
</dmdSec>
```

Všimnite si, že všetky <dmdSec> prvky musia mať atribút ID. Tento atribút poskytuje jedinečný interný názov pre každý <dmdSec> prvok, ktorý môže byť použitý v štruktúre mapy prepájajúcej určité divízie hierarchie dokumentu na konkrétny <dmdSec> prvok. Toto umožňuje špecifické časti popisných metadát, ktoré sú viazané na konkrétne časti digitálneho objektu.⁹

- **Administratívne metadáta <AmdSec>**

⁷ METS. Library of Congress. METS: An Overview & Tutorial [online]. Standards. 2011 [cit. 2014-01-21]. Dostupné na: <http://www.loc.gov/standards/mets/METSOverview.v2.html>

⁸ METS. Library of Congress. METS: An Overview & Tutorial [online]. Standards. 2011 [cit. 2014-01-21]. Dostupné na: <http://www.loc.gov/standards/mets/METSOverview.v2.html>

⁹ METS. Library of Congress. METS: An Overview & Tutorial [online]. Standards. 2011 [cit. 2014-01-21]. Dostupné na: <http://www.loc.gov/standards/mets/METSOverview.v2.html>

V časti administratívnych metadát sú zhromaždené informácie o tom, ako boli súbory vytvorené a uložené, metadáta o pôvodnom zdrojovom objekte, z ktorého bol odvodený digitálny objekt, informácie týkajúce sa pôvodu súborov, ktoré objekt tvoria. Rovnako ako pri opisných metadátach, administratívne metadáta môžu byť vložené interne pomocou <mdWrap>, alebo skladované externe používaním <mdRef>. Administratívne metadáta sa skladajú zo štyroch hlavných parciálnych prvkov, z ktorých všetky sú voliteľné a opakovateľné.¹⁰

- Technické metadáta <techMD>

Obsahujú informácie o vytváraní digitálneho objektu reprezentovaného v METS dokumente, vrátane jeho vytvorenia, formátu a vlastnosti použitia. Tam, kde je to vhodné, METS ponúka rozšírenie schémy o špecifická pre jednotlivé typy objektov, napr. MIX pre obrázky a TextMD pre text.

- Právne metadáta (metadáta práv duševného vlastníctva) <rightsMD>

Obsahujú informácie o všetkých autorských právach a zmluvných licenciách pripojených k digitálnemu objektu. METSRights schéma bola vyvinutá špeciálne pre nahrávanie tohto druhu informácií v METS.

- Zdrojové metadáta <sourceMD>

Slúžia na zaznamenávanie informácií o analógovom zdroji digitalizovaného záznamu (snáď záznamu MARC pre digitalizované knihy). Tento prvok nie je relevantný pre „born digital“ materiál.

- Metadáta digitálnej proveniencie <digiprovMD>

Ukladajú informácie o vzťahu pôvodnej a odvodenej podoby digitálneho objektu (jeho prvotnej/pôvodnej formy), rovnako ako záznam o transformácii údajov daného objektu a iných ochranných opatrení prijatých na úložisko vo vzťahu k objektu. Niektoré XML schémy boli vytvorené pre kódovanie základnej ochrany digitálnych záznamov, prvky metadát špecifikované podľa PREMIS dátového slovníka, a tie boli prijaté ako METS rozšírenie schém. Jednotlivé elementy pre objekty, agentov, akcie a práva môžu byť vytvárané oddelene v METS.

Každý z týchto štyroch prvkov sa môže vyskytnúť viac ako raz v METS dokumente. <techMD>, <rightsMD>, <sourceMD> a <digiprovMD> elementy používajú rovnaký model ako <dmdSec>: môžu obsahovať <mdRef> prvok, aby ukazoval na externú správu a metadát,

¹⁰ PARADIGM. Using METS for the preservation and dissemination of digital archives. In: *Workbook on Digital Private Papers. Administrative and preservation metadata* [online]. 2008 [cit. 2014-07-29]. Dostupné na: <http://www.paradigm.ac.uk/workbook/metadata/mets-amdsec.html>

<mdWrap> prvok pre interné použitie pri vkladaní administratívnych metadát v METS dokumente, alebo oboje. Viac inšancií týchto prvkov sa môže objaviť v METS dokumente, pričom každý z nich musí niesť atribút ID, takže ďalšie prvky v rámci dokumentu METS (ako napr. sekcia štruktúrálnej mapy alebo štruktúrálnych odkazov) môžu byť spojené s <amdSec> čiastkovými prvkami, ktoré ich popisujú. Pre príklad¹¹ <techMD> prvok, ktorý obsahuje technické metadáta zahŕňajúce údaje o spracovaní daného súboru:

```
<techMD ID="AMD001">
  <mdWrap MIMETYPE="text/xml" MDTYPE="NISOIMG" LABEL="NISO Img. Data">
    <xmlData>
      <niso:MIMETYPE>image/tiff</niso:MIMETYPE>
      <niso:Compression>LZW</niso:Compression>
      <niso:PhotometricInterpretation>8</niso:PhotometricInterpretation>
      <niso:Orientation>1</niso:Orientation>
      <niso:ScanningAgency>NYU Press</niso:ScanningAgency>
    </xmlData>
  </mdWrap>
</techMD>
```

- **Sekcia súborov/ The file section (<fileSec>)**

Časť <fileSec> tvorí zoznam všetkých súborov, ktorých obsah tvorí elektronickú verziu digitálneho objektu. Súbor prvkov môže byť zoskupený, poskytuje možnosť rozdelenia súborov na objekty alebo triedenie podľa určitého kritéria (napr. typu súboru, veľkosti a pod). <fileSec> obsahuje jeden alebo viac <fileGrp> prvkov pre skupiny spolusuvisiacich súborov. Vo <fileGrp> sú uvedené všetky súbory, ktoré obsahujú elektronickú verziu konkrétneho objektu digitálnej knižnice. Napríklad môžu existovať samostatné <fileGrp> prvky pre náhľady, archívacia záberov, PDF verzie, TEI kódovaných verzií textu, atď.¹²

Zoberme si nasledujúci príklad súboru z digitálnej knižnice ústneho rozhovoru, ktorá má tri rôzne verzie: TEI-kódovaný prepis, zvukový súbor vo formáte WAV a zvukový derivát súboru vo formáte MP3.¹³

```
<fileSec>
```

¹¹ METS. Library of Congress. METS: An Overview & Tutorial [online]. Standards. 2011 [cit. 2014-01-21]. Dostupné na: <http://www.loc.gov/standards/mets/METSOverview.v2.html>

¹² PARADIGM. Using METS for the preservation and dissemination of digital archives. In: *Workbook on Digital Private Papers. Administrative and preservation metadata* [online]. 2008 [cit. 2014-07-29]. Dostupné na <http://www.paradigm.ac.uk/workbook/metadata/mets-amdsec.html>

¹³ METS. Library of Congress. METS: An Overview & Tutorial [online]. Standards. 2011 [cit. 2014-01-21]. Dostupné na: <http://www.loc.gov/standards/mets/METSOverview.v2.html>

```

<fileGrp ID="VERS1">
  <file ID="FILE001" MIMETYPE="application/xml" SIZE="257537" CREATED="2001-06-10">
    <FLocat LOCTYPE="URL">http://dlib.nyu.edu/tamwag/beame.xml</FLocat>
  </file>
</fileGrp>
<fileGrp ID="VERS2">
  <file ID="FILE002" MIMETYPE="audio/wav" SIZE="64232836"
    CREATED="2001-05-17" GROUPID="AUDIO1">
    <FLocat LOCTYPE="URL">http://dlib.nyu.edu/tamwag/beame.wav</FLocat>
  </file>
</fileGrp>
<fileGrp ID="VERS3" VERSDATE="2001-05-18">
  <file ID="FILE003" MIMETYPE="audio/mpeg" SIZE="8238866"
    CREATED="2001-05-18" GROUPID="AUDIO1">
    <FLocat LOCTYPE="URL">http://dlib.nyu.edu/tamwag/beame.mp3</FLocat>
  </file>
</fileGrp>
</fileSec>

```

V tomto prípade, <fileSec> obsahuje tri podružné/dcérské <fileGrp> prvky, jeden pre každú verziu objektu. Prvý z nich je transkripčia súboru XML kódovaním, druhý je zvukový súbor vo formáte WAV a tretí je derivát audio súboru vo formáte MP3. Toto je len základný prípad rozlíšenia pomocou <fileGrp>. ¹⁴ <fileGrp> je oveľa užitočnejší pre objekty skladajúce sa z veľkého počtu naskenovaných obrazov stránok, alebo v takom prípade, keď jedna verzia objektu sa skladá z veľkého počtu súborov. V týchto prípadoch je schopný oddeliť <file> prvky do <fileGrp>, čo umožňuje identifikovať súbory, ktoré patria ku konkrétnej verzii dokumentu ako jednoduchú úlohu.

Je potrebné si uvedomiť, že všetky <file> elementy majú jedinečný atribút ID. Tento atribút poskytuje originálny, interný názov pre súbor, na ktorý môže byť odkazovaný ostatnými časťami dokumentu. Tento typ odkazovacej činnosti je badateľný najmä v sekcii štrukturálnych máp.

- **Štrukturálna mapa <StructMap>**

Sekcia je srdcom METS dokumentu. Uvádza hierarchickú štruktúru pre digitálne objekty knižnice a spája prvky tejto štruktúry k súborom obsahu a metadát, ktoré sa týkajú každého prvku. Štrukturálne výrezy mapy z METS dokumentu definujú hierarchickú štruktúru, ktorá môže byť predložená pre používateľov digitálnych knižníc objektu. <StructMap> element kóduje túto hierarchiu ako vnorené <div> prvky. Každý <div> nesie informáciu o atribútoch určujúc, z akej je divízie, pričom môže tiež obsahovať mnohonásobné METS ukazovatele

¹⁴ METS. *Library of Congress*. METS: An Overview & Tutorial [online]. Standards. 2011 [cit. 2014-01-21]. Dostupné na: <http://www.loc.gov/standards/mets/METSOverview.v2.html>

(<mptr>), súbor ukazovateľov (<fptr>) na označenie obsahu zodpovedajúce <div>. Ukazovatele súborov špecifikujú určité súbory (alebo v niektorých prípadoch aj skupiny súborov resp. konkrétne časti v rámci súboru), v rámci existujúceho METS dokumentu v časti <fileSec>, ktoré v danej časti hierarchie sú zastúpené elementom <div>.¹⁵ Nižšie je uvedený príklad veľmi jednoduchej štruktúrálnej mapy:

```

<structMap TYPE="logical">
  <div ID="div1" LABEL="Oral History: Mayor Abraham Beame"
    TYPE="oral history">
    <div ID="div1.1" LABEL="Interviewer Introduction"
      ORDER="1">
    <fptr FILEID="FILE001">
    <area FILEID="FILE001" BEGIN="INTVWBG" END="INTVWND"
      BETYPE="IDREF" />
    </fptr>
    <fptr FILEID="FILE002">
    <area FILEID="FILE002" BEGIN="00:00:00" END="00:01:47"
      BETYPE="TIME" />
    </fptr>
    <fptr FILEID="FILE003">
    <area FILEID="FILE003" BEGIN="00:00:00" END="00:01:47"
      BETYPE="TIME" />
    </fptr>
  </div>
  <div ID="div1.2" LABEL="Family History" ORDER="2">
  <fptr FILEID="FILE001">
  <area FILEID="FILE001" BEGIN="FHBG" END="FHND"
    BETYPE="IDREF" />
  </fptr>
  <fptr FILEID="FILE002">
  <area FILEID="FILE002" BEGIN="00:01:48"END="00:06:17"
    BETYPE="TIME" />
  </fptr>
  <fptr FILEID="FILE003">
  <area FILEID="FILE003" BEGIN="00:01:48" END="00:06:17"
    BETYPE="TIME" />
  </fptr>
  <div ID="div1.3" LABEL="Introduction to Teachers' Union"
    ORDER="3">
  <fptr FILEID="FILE001">
  <area FILEID="FILE001" BEGIN="TUBG" END="TUND"
    BETYPE="IDREF" />
  </fptr>
  <fptr FILEID="FILE002">
  <area FILEID="FILE002" BEGIN="00:06:18" END="00:10:03"
    BETYPE="TIME" />
  </fptr>
  <fptr FILEID="FILE003">
  <area FILEID="FILE003" BEGIN="00:06:18" END="00:10:03"
    BETYPE="TIME" />
  </fptr>
</div>

```

⁵ *METS Library of Congress*. METS: An Overview & Tutorial [online]. Standards 2011 [cit. 2014-01-21]

```
</div>
</structMap>
```

Táto štruktúrna mapa ukazuje, že máme zaznamenaný ústny rozhovor (so starostom Abrahámom Beamom z New Yorku). Obsahuje tri podsekcie: úvodná – úvod zo strany anketára; niečo o histórii rodiny starostu Beama a diskusia o tom, ako prišiel, aby sa spojil s úniou učiteľov v New Yorku. Každá z týchto podsekcí/divízií je spojená s tromi súbormi (prevzatých z predchádzajúcich príkladov skupín súborov): XML transkripcie a master derivátom audio súborov. Podružný element <area> je používaný v každom <fptr> na identifikáciu toho, či toto rozdelenie zodpovedá časti priloženého súboru a určuje presný podiel každého pripojeného súboru. Napríklad, prvá časť (anketár – úvod) je spojená s časťou súboru XML transkripciou (FILE001), nachádza sa medzi dvoma značkami v súbore transkripcie s identifikačnými atribútmi hodnôt "INTVWBG" a "INTVWND." Tiež je spojená s dvomi rôznymi zvukovými súbormi. V týchto prípadoch, začiatok a koniec materiálu v rámci súborov je indikovaný pomocou jednoduchého časového kódu v tvare HH: MM: SS.

- Štruktúrne odkazy <structLink>

Sekcia štruktúrnych odkazov METS umožňuje METS tvorcom zaznamenať existenciu hypertextových odkazov medzi uzlami v hierarchii načrtnutej v štruktúrnej mape. To je dôležité najmä pri použití METS pri archivácii webových stránok. [4]: Štruktúrne odkazy METS majú najjednoduchšiu podobu z hlavných METS sekcií, obsahujúc len jeden prvok, <smLink> (aj keď sa môže táto zložka opakovať). Štruktúrne väzby METS umožňujú zaznamenať existenciu hypertextových odkazov medzi položkami v rámci štruktúrnej mapy, zvyčajne <div> elementy. Je to užitočný nástroj, ak chcete použiť METS na archiváciu webových stránok a udržiavať záznamy o štruktúre hypertextu, oddelene od HTML súborov samotného webu. Ako príklad, uvádzame prípad METS dokumentu webovej stránky, ktorá obsahuje obrázok, ktorý je prelinkovaný na inú stránku. Prvok <structMap> by pravdepodobne obsahoval <div> poukazujúc na obe stránky:

```
<div ID="P1" TYPE="page" LABEL="Page 1">
  <fptr FILEID="HTMLF1"/>
    <div ID="IMG1" TYPE="image" LABEL="Image Hyperlink to
      Page 2">
      <fptr FILEID="JPGF1"/>
    </div>
  </div>
<div ID="P2" TYPE="page" LABEL="Page 2">
  <fptr FILEID="HTMLF2"/>
</div>
```

Ak by bolo našim cieľom označiť, že obrazový súbor bol na prvej web stránke <div>, prepojíme <div> s odkazom na HTML súbor na druhej stránke <div>, pričom prvok <smLink> v rámci <structLink> sekcie dokumentu METS zapíšeme nasledovne:

```
<smLink from="IMG1" to="P2" xlink:title="Hyperlink from
JPEG Image on Page 1 to Page 2" xlink:show="new"
xlink:actuate="onRequest" />
```

Element <smLink> využíva mierne modifikovanú formu syntaxe XLink; všetky Xlink atribúty sú použité, ale "z" a "do" sú atribúty označené skôr za typ IDREF než NMTOKEN ako v pôvodnej XLink špecifikácii. To umožňuje ukázať na existenciu väzieb medzi dvoma ľubovoľnými uzlami v štrukturálnej mape, a tiež používať XML spracovávacie nástroje na potvrdenie, že prepojené uzly skutočne existujú.

- **Sekcia správania <behavior>**

Túto sekciu uplatníme, ak požadujeme po objekte určité správanie. Sú tu popísané prípady a spôsoby ako na ne reagovať, teda ako sa správať. Každé správanie má tiež mechanizmus či prvok, ktorý určuje spustiteľný kód, ktorý implementuje a spustí správanie, ktoré bolo nadefinované.¹⁶ Sekcia správania obsahuje jeden alebo viac prvkov <behavior>, z ktorých každý má definované prvky rozhrania, každý predstavuje abstraktnú definíciu sady správania sa reprezentovanej v určitej sekcii správania. <behavior> má tiež <mechanism> prvok, ktorý sa používa, aby ukazoval modul spustiteľného kódu, ktorý implementuje a spustí správanie abstraktne definované v definícii rozhrania.¹⁷

```
<METS:behavior ID="DISS1.1" STRUCTID="S1.1" BTYPE="uva-bdef:stdImage"
  CREATED="2002-05-25T08:32:00" LABEL="UVA Std Image Disseminator"
  GROUPID="DISS1" ADMID="AUDREC1">
  <METS:interfaceDef LABEL="UVA Standard Image Behavior Definition"
    LOCTYPE="URN" xlink:href="uva-bdef:stdImage"/>
  <METS:mechanism LABEL="A NEW AND IMPROVED Image Mechanism"
    LOCTYPE="URN" xlink:href="uva-bmech:BETTER-imageMech"/>
</METS:behavior>
```

¹⁶ PARADIGM. Using METS for the preservation and dissemination of digital archives. In: *Workbook on Digital Private Papers. Administrative and preservation metadata* [online]. 2008 [cit. 2014-07-29]. Dostupné na: <http://www.paradigm.ac.uk/workbook/metadata/mets-amdsec.html>

¹⁷ METS. *Library of Congress. METS: An Overview & Tutorial* [online]. Standards. 2011 [cit. 2014-01-21]. Dostupné na: <http://www.loc.gov/standards/mets/METSOverview.v2.html>

1.1 Sekcia administratívnych metadát <amdSec>

Z pohľadu identifikácie práv k narábaniu s digitálnym objektom v digitálnom archíve či repozitári je dôležité si ozrejmiť možnosti administratívnych metadát METS označovaných <amdSec>. Ako sme už uvádzali, časť administratívnych metadát zoskupuje informácie, ktoré sú zásadné pre dlhodobé uchovávanie digitálnych záznamov – umožňuje úložisku efektívne riadenie objektov, zabezpečuje to, že daný digitálny objekt má objasnené k nemu sa viažuce práva duševného vlastníctva. Popisovali sme aj štyri hlavné čiastkové prvky <amdSec>, z ktorých všetky sú voliteľné a opakovateľné <techMD>, <rightsMD>, <sourceMD> a <digiprovMD>. [4]: METS nepredpisuje obsah žiadnej z týchto administratívnych častí metadát, aj keď existujú odporúčacie rady rozšírenia schém pre každý typ metadát. <amdSec> majú pridelený jeden jedinečný identifikátor (ID), ktorým môžu odkazovať na iné časti dokumentu METS pomocou prepojenia ADMID atribútu.

Príklady špecifikácie jednotlivých častí administratívnych metadát (výber).¹⁸

- Technické metadáta – <techMD>:
 - PREMIS object
 - ObjectIdentifier; PreservationLevel; ObjectCategory;
ObjectCharacteristics; CompositionLevel; Fixity; MessageDigest; Size;
Format; CreatingApplication; DateCreatedByApplication; Storage;
StorageMedium; Dependency; Software
- Právne metadáta – <rightsMD>:
 - METSRights - legislatívne práva (Intellectual Property Rights)
 - RightsDeclaration; RightsHolder; RightsHolderName;
RightsHolderContactAddress; RightsHolderContactEmail; Context;
UserName; Permissions; Constraints; ConstraintDescription
 - PREMIS rights - administratívne práva
 - PermissionStatement; LinkingObject; GrantingAgent;
PermissionGranted Act; TermOfGrant
- Metadáta digitálnej proveniencie - <digiprovMD>:
 - PREMIS events
 - EventIdentifier; EventType; EventDateTime; EventDetail;

¹⁸ STOKLASOVÁ, B. a J. HUTAŘ. *Nové směry v dlouhodobém uchovávaní digitálních dokumentů v mezinárodním kontextu* [online]. Národní knihovna: Praha, 2007 [cit. 2014-07-26]. Dostupné na: www.akvs.cz/akp-2007/11-stoklasova-hutar.ppt

Ďalšie možné rozšírenia administratívnych metadát¹⁹ Bibliografické/popisné metadáta je možné rozšíriť o GILS (Government Information Locator Service); RFC 1807 (Format for Bibliographic Records); TEI headers; archiválie o EAD (Encoded archival description); AV média o MPEG4 a MPEG7. Existuje veľa ďalších rozšírení – napr. pre oblasť vzdelávania, geo dáta a pod.

1.2 Právne metadáta (metadáta práv duševného vlastníctva)

Štandardy pre správu digitálnych dát bývajú označované dvomi spôsobmi: METSRights alebo tiež <rightsMD>. METSRights majú tú výhodu, že sú špecificky určené na vyjadrenie práv spojených s digitálnymi objektmi a boli navrhnuté pre používanie a narábanie s digitálnymi materiálmi v knižniciach a archívoch. METSRights sú rozdelené do troch hlavných častí, aj keď najvyššia, koreňová úroveň, má vlastnosti, ktoré jej umožňujú špecifikáciu druhu práv na určitej úrovni (ochrana autorskými právami, zmluvné licencie, public domain alebo iné).²⁰ Tri hlavné časti sú:

- <RightsDeclaration> všeobecné vyhlásenie o právach súvisiacich s digitálnym majetkom/objektom alebo jeho časti, digitálne aktíva určené na informovanie komunity užívateľov o týchto práv.
- <RightsHolder> určenie a špecifikácia osoby alebo organizácie, ktorá drží určité práva k daným digitálnym aktívam alebo časti digitálneho objektu. Obsahuje prvky slúžiace na špecifikovanie držiteľa práv: meno držiteľa práv, meno osoby alebo organizácie konajúcej ako držiteľ práv spolu s kontaktnou adresou, telefónnym číslom a e-mailové adresy.
- <Context> opisuje konkrétne okolnosti spojené s tým, kto má aké oprávnenia a obmedzenia súvisiace s digitálnym objektom. Vzhľadom k tomu, že kontexty môžu byť viazané na určité typy jednotlivcov alebo inštitúcie, ktoré môžu mať podiel na digitálnom objekte, napr. akademickí užívatelia, široká verejnosť, úložiskový manažér, manažérska skupina a iní. Konkrétne oprávnenia je možné uviesť, ako napr. - oboznamovať sa, zobrazovať, kopírovať,

¹⁹STOKLASOVÁ, B. a J. HUTAŘ. *Nové směry v dlouhodobém uchovávání digitálních dokumentů v mezinárodním kontextu* [online]. Národní knihovna: Praha, 2007 [cit. 2014-07-26]. Dostupné na: www.akvs.cz/akp-2007/11-stoklasova-hutar.ppt

²⁰ PARADIGM. Rights metadata for personal archives: Standards for digital rights management. In: *Workbook on Digital Private Papers. Administrative and preservation metadata* [online]. 2008 [cit. 2014-07-29]. Dostupné na: <http://www.paradigm.ac.uk/workbook/metadata/rights-metsrights.html>

duplikovať, meniť, mazať, tlačiť, a iné. Boolean hodnoty môžu byť použité na označenie konkrétnych obmedzení alebo obmedzenia na používateľov v danom kontexte (napr. kvalita, formát, platba, opätovné použitie, iné).

Príklad v jazyku XML na METSRights môžeme nájsť na nasledujúcej stránke: <http://www.loc.gov/standards/rights/METSRights.xsd>.

```
<mets:rightsMD ID="AMDRts01M">
<mets:mdWrap MIMETYPE="text/xml" MDType="METSRights" LABEL="Rights Declaration
information">
  <mets:xmlData>
    <metsrights:RightsDeclarationMD>
      <metsrights:RightsDeclaration RIGHTSCATEGORY="Copyrighted">
        The content of this email remains in the copyright of the creator or their estate.</metsrights:
RightsDeclaration>
      <metsrights:RightsHolder>
        <metsrights:RightsHolderName>
          Name of the member of politician's staff who composed and sent the email message.
        </metsrights:RightsHolderName>
        <metsrights:RightsHolderContact>
          <metsrights:RightsHolderContactDesignation>
            Name or title of the contact person/institution holding rights; this will often be the same as
the rights holder.
          </metsrights:RightsHolderContactDesignation>
          <metsrights:RightsHolderContactAddress>
            Use to record the postal address of rights holder.
          </metsrights:RightsHolderContactAddress>
        </metsrights:RightsHolderContact>
      </metsrights:RightsHolder>
      <metsrights:Context CONTEXTCLASS="Academic User">
        <metsrights:UserName USERTYPE="Group">
          Academic and other bona fide researchers.
        </metsrights:UserName>
        <metsrights:Permissions DISCOVER="true" DISPLAY="true" COPY="true"
DUPLICATE="false" MODIFY="false" DELETE="false" PRINT="false"></metsrights:
Permissions>
        <metsrights:Constraints>
          <metsrights:ConstraintDescription>
            This item can only be made available to registered readers who have signed a declaration
form; it will be made available in the reading room on a non-networked PC. The copyright
holder has given permission for researchers to make one copy of this item to disk for private
study purposes. If a researcher wishes to publish or quote from a copyright item in a publica-
tion, permission must be sought from the copyright holder.
          </metsrights:ConstraintDescription>
        </metsrights:Constraints>
      </metsrights:Context>
    </metsrights:RightsDeclarationMD>
  </mets:xmlData>
</mets:mdWrap>
</mets:rightsMD>
```

Obr. 3 Konkrétny príklad s použitím METSRights²¹

1.3 Postup použitia právnych metadát v digitálnom archíve

Pri používaní METS štandardov, konkrétne v oblasti sekcie právnych metadát bolo nutné zohľadňovať množstvo atribútov potrebných pre uchovanie celistvej a čo najrozsiahlejšej informácie o údajoch, ktoré priamo súvisia s autorskými právami (ktoré sa viažu na daný

²¹ PARADIGM. Rights metadata for personal archives: Standards for digital rights management. In: *Workbook on Digital Private Papers. Administrative and preservation metadata* [online]. 2008 [cit. 2014-07-29]. Dostupné na: <http://www.paradigm.ac.uk/workbook/metadata/rights-metsrights.html>

objekt). Šíriť osvetu v tejto problematike sa rozhodli univerzity v Oxforde a Manchestri, kde boli vypracované smernice a postupy pre potreby projektu Paradigm - zabezpečenie dlhodobého prístupu k digitálnym objektom z osobných digitálnych archívov.

V kontexte osobných digitálnych archívov, je dôležité zahrnúť právnu klauzulu o všetkých predkladaných zmluvách o darcovstve, v ktorých je explicitne udelené povolenie darcu alebo vkladateľa pre repozitár/archív/úložisko na prístupové a nakladacie aktivity s daných digitálnym objektom (prostredníctvom licenčnej zmluvy). To znamená, že subjekt nakladá autorským právom darcu alebo vkladateľa, a jeho formálne povolenie a súhlas na používanie je potrebné zaznamenať, pričom rozsah tohto súhlasu, by mal byť zaznamenaný v právnych metadátach <rightsMD>, ktoré zhromažďujú takéto náležitosti. Pre potreby depozitára je dôležité získať čo najviac údajov o autorských právach a právach duševného vlastníctva súvisiacich s objektom, pre potreby digitálneho úložiska (ak je to možné v rannej fáze, v zmysle vzťahu darca vs. úložisko). Správcovia úložiska by mali mať príležitosť prediskutovať/prebrať legislatívne práva s darcom resp. vkladateľom a poprípade ho kontaktovať. Je potrebné, aby bol prinajmenšom jednoznačne identifikovaný držiteľ práv k materiálu. Informácie o autorských právach, ktoré majú vplyv na ochranné činnosti by mali byť zaznamenané natoľko komplexne, ako je to len možné, v zázname metadát AIP balíka.²² Všetky údaje obsahujúce údaje o autorskom práve, týkajúce sa prístupu a použitia k digitálnym objektom by mali byť tiež zaznamenané ako súčasť administratívnych metadát; prvky môžu byť získané výskumnými pracovníkmi v rámci DIP i v neskoršej fáze. Informácie o autorských právach nutne nemusia byť zahrnuté ako súčasť popisných metadát AIP balíka pre daný objekt, vzhľadom k tomu, že sú držané v samostatnej časti týkajúcej sa ochrany a nie sú prístupné pre výskumníka/bádateľa.

METS pre každý digitálny objekt by mal obsahovať <rightsMD> prvok v rámci sekcie administratívnych metadát (<amdSec>). Tam sa vkladá záznam o právach duševného vlastníctva vzťahujúce sa na prístup a použitie digitálneho objektu výskumníkmi. METSRights schéma môže zaznamenávať tieto informácie a malo by byť uvedené, či je prístup a využitie digitálneho objektu v intenciách zákonných ustanovení (autorské práva), alebo podľa zmluvných podmienok (licenčná zmluva); alebo či ide o objekt klasifikovaný ako

²² PARADIGM. Rights metadata for personal archives: Rights metadata and personal digital archives. In: *Workbook on Digital Private Papers. Administrative and preservation metadata* [online]. 2008 [cit. 2014-07-29]. Dostupné na: <http://www.paradigm.ac.uk/workbook/metadata/rights-digital.html>

voľné dielo. METSRights by mali byť použité pre záznam celého mena a kontaktných údajov držiteľa práv alebo jeho právneho zástupcu, kde môže byť táto informácia zistená.

<RightsHolderComments> je prvok, ktorý je možné použiť, ak informácie o držiteľovi práv neboli k dispozícii alebo ich nebolo možné vysledovať (v mnohých prípadoch digitálni archivári/správcovia úložiska nebudú mať čas a prostriedky vysledovať každého držiteľa práv k digitálnemu objektu zastúpenému v archíve, ak tieto informácie nie je možné extrahovať z archívu samotného). Hoci <RightsDeclaration> zahŕňajú všeobecné prvky (obsahujúce Všeobecné vyhlásenie o právach súvisiacimi s digitálnymi aktívami), METSRights schéma neobsahuje špecifické prvky, v ktorých by sa nahrali určité druhy údajov o stave autorských práv odporúčané Karen Coyle => (meno a rok narodenia a úmrtia – autora, ako aj údaje držiteľov práv v prípade, že nie sú zhodné + dátum vytvorenia objektu). Práve CopyrightMD schéma by sa mohla použiť na zaznamenanie týchto informácií.²³

<Context> je prvok METSRights a používa atribúty na vyjadrenie typov používateľov, na ktorých sa konkrétne oprávnenia a obmedzenia používania objektu vzťahujú. OTHER atribút poskytuje prostriedky pre definovanie miestnych kategórií, ako napr. registrovaní čitatelia; vzdialení používateľa, ktorí vyplnili „online copyright declaration form“, a pod. Špecifické typy povolených aktivít môžu byť nadefinované, napr. vyhľadanie, zobrazenie a kopírovanie.²⁴

V prípadoch, keď digitálny objekt a nakladanie s ním je súčasťou licencie Creative Commons, tak by záznam o tom mal byť tiež v METSRights. V niektorých prípadoch autori/držiteľia práv k objektu môžu používať Creative Commons licencie.²⁵

- na venovanie svojho diela do verejnej sféry (voľné dielo), pričom v tomto prípade nebude existovať žiadne obmedzenie na jeho použitie,
- v ostatných prípadoch tvorca udrží niektoré práva nad materiálom a prípadné špecifické oprávnenia a obmedzenia by mali byť zaznamenané pomocou <context> prvok METSRights; tie môžu byť zaznamenané pomocou logických hodnôt, a ich obširnejšie vysvetlenie môže byť zaznamenané v <ConstraintDescription> prvku.

²³ PARADIGM. Rights metadata for personal archives: Rights metadata and personal digital archives. In: *Workbook on Digital Private Papers. Administrative and preservation metadata* [online]. 2008 [cit. 2014-07-29]. Dostupné na: <http://www.paradigm.ac.uk/workbook/metadata/rights-digital.html>

²⁴ PARADIGM. Rights metadata for personal archives: Rights metadata and personal digital archives. In: *Workbook on Digital Private Papers. Administrative and preservation metadata* [online]. 2008 [cit. 2014-07-29]. Dostupné na: <http://www.paradigm.ac.uk/workbook/metadata/rights-digital.html>

²⁵ GRUBER, L. Licence Creative Commons v českém prostředí. In: *Knihovna* [online]. 2009, roč. 20, č. 1, s. 88-94 [cit. 2014-08-10]. Dostupné na: <http://knihovna.nkp.cz/knihovna91/gruber.htm>. ISSN 1802-8772.

Digitálny objekt METS dokumentu bude spojený s identifikátorom na súvisiace METS dokumenty, ktoré obsahujú údaje tvorené jednotkami PREMIS Rights pre daný objekt; tie zaznamenávajú práva spojené so zachovaním aktivity viac ako prístup výskumníka. Uloženie takejto informácie oddelene znamená, že všetky digitálne objekty v archíve, ktoré sú chránené autorským právom tej istej osoby a za rovnakých podmienok, môže odkazovať k jedinému právnemu záznamu. Hoci právny subjekt nie je povinným prvkom PREMIS, je odporúčané jeho používanie.²⁶

V súčasnej dobe subjekt PREMIS Rights umožňuje zaznamenanie len obmedzeného množstva konkrétnych opatrení (na základe riadeného slovníka), ktoré explicitne pokrývajú podmienky. Správcovia digitálneho archívu by mali vykonávať pravidelnú „revíziu práv“, tj. sledovať zmeny v právnych predpisoch ako napr. aj o stave autorských práv (či už nevypršali, nedošlo k zmene).²⁷

Poživateľ archívu (konzument) nepotrebuje mať prístup k metadátam a konkrétnym podmienkam ochranno-autorskoprávných náležitostí súvisiacich s dielom. Je však dôležité, aby mu bola poskytnutá informácia o celkovom prístupe k dielu, najmä o stave autorských práv položky. Toto by malo byť zaznamenané ako súčasť DIP pre každý digitálny objekt v archíve.

Balík DIP by mal obsahovať informácie čerpané zo záznamu METSRights týkajúce sa povolenia i obmedzenia prístupu a používania; kontaktné údaje držiteľa práv alebo jeho zástupcu by mali byť z tohto verejného záznamu vynechané, pretože by to bez predchádzajúceho získania povolenia porušilo zákon o ochrane osobných údajov. Vyhlásenie by malo byť pridané v časti <ConstraintDescription> čo znamená, že užívatelia by sa mali obrátiť na digitálny repozitár, ak chcú získať povolenie od držiteľa práv na opätovné použitie akéhokoľvek chráneného autorským právom digitálneho materiálu.²⁸

²⁶ PARADIGM. Rights metadata for personal archives: Rights metadata and personal digital archives. In: *Workbook on Digital Private Papers. Administrative and preservation metadata* [online]. 2008 [cit. 2014-07-29]. Dostupné na: <http://www.paradigm.ac.uk/workbook/metadata/rights-digital.html>

²⁷ PARADIGM. Rights metadata for personal archives: Rights metadata and personal digital archives. In: *Workbook on Digital Private Papers. Administrative and preservation metadata* [online]. 2008 [cit. 2014-07-29]. Dostupné na: <http://www.paradigm.ac.uk/workbook/metadata/rights-digital.html>

²⁸ PARADIGM. Rights metadata for personal archives: Rights metadata and personal digital archives. In: *Workbook on Digital Private Papers. Administrative and preservation metadata* [online]. 2008 [cit. 2014-07-29]. Dostupné na: <http://www.paradigm.ac.uk/workbook/metadata/rights-digital.html>

Autorskoprávne informácie by mohli byť tiež zahrnuté do záznamu Dublin Core pre digitálny objekt pre OAI-PMH kombajn. ODRL / DCMI Profil Workong Group bola zriadená, aby rozvinula spôsob, ako robiť kombinované využitie súvisiacich právnych metadát (DCMI podmienok) a ODRL práv výrazu jazyka. To umožní bohatšie informácie o riadení práv, ktoré majú byť zachytené spoločne s DCMI popisnými metadátami.²⁹ Bližšie informácie o spôsobe: <http://www.paradigm.ac.uk/workbook/metadata/rights-digital.html>

2 Diskusia a záver

Pri problematike právnych metadát je potrebné zohľadňovať široké spektrum podmienok vyplývajúcich z práv duševného vlastníctva, ale aj vzhľadom na prostredie (internet, knižnica, univerzitný archív), kde sa nakladá s digitálnym dielom či objektom.

Pri nakladaní s objektom je možné zaznačiť údaje s ním spojené pomocou metadát, čo je proces, ktorý je určujúci pre každé digitálne úložisko alebo repozitár. Vďaka nim môže byť zaznamenané široké spektrum údajov o digitálnom objekte. V príspevku sme spomínali najčastejšie formáty, pomocou ktorých sa právne metadáta zaznačujú. V rámci sekcie administratívnych metadát ide o podsekciiu <rightsMD>, čiže sekciu právnych metadát (označované aj ako metadáta práv duševného vlastníctva). Ich používanie pri digitalizácii a archivácii je u nás podmienené aj na národnej úrovni prostredníctvom *OPISu a Generickej dohody o zverejnení obsahu na dlhodobú archiváciu*.³⁰ Generická dohoda obsahuje konkrétne postupy, ktoré by mali byť zachované a rešpektované pri zverejňovaní obsahu a spojenou archiváciu materiálov.

V súčasnosti sa v rámci digitalizačného centra ŽU využívajú len popisné metadáta Europeana Semantic Elements (ESE) na popis zdigitalizovaných a digitálnych objektov. Je to profil Dublin Core, referenčná sada metadát, ktorá sa používa na opis objektov kultúrneho dedičstva v Europeane (niektoré miestne pomenované podmienky, boli pridané špeciálne pre podporu funkcií Europeany). ESE špecifikácia opisuje vlastnosti používané v ESE, ich XML syntax, ich využitie v portáli Europeana, povinnosti, výskyt a príklady. Úplná dokumentácia a XML schéma sú k dispozícii na <http://pro.europeana.eu/ese-documentation/>. Táto schéma

²⁹ PARADIGM. Rights metadata for personal archives: Rights metadata and personal digital archives. In: *Workbook on Digital Private Papers. Administrative and preservation metadata* [online]. 2008 [cit. 2014-07-29]. Dostupné na: <http://www.paradigm.ac.uk/workbook/metadata/rights-digital.html>

³⁰ KELEMENOVÁ, L. a B. ŽIGOVÁ a TVAROŽEK. *Generická dohoda o zverejnení obsahu na dlhodobú archiváciu. Popis informačného balíka SIP. OPIS* [online]. 2014. 3. vyd., 46 s. [cit. 2014-08-03]. Dostupné na: <http://cda.kulturny.sk>

umožňuje zaznamenať určitý rozsah metadát súvisiacich s právami duševného vlastníctva. Jednou z vízií nášho digitalizačného strediska je využívanie právnych metadát zo sekcie administratívnych metadát. V komparácii s popisnými metadátami je kvalitatívny prínos <rightsMD> pre potreby digitálneho depozitára značný, práve v súvislosti a nadväznosti na autorské práva a práva s nimi súvisiace (na úrovni: dielo – držiteľ práv – sprístupnenie a použitie – používateľ).

Právne metadáta sú úzko viazané aj na oblasť týkajúcu sa práv duševného vlastníctva, ktorých súčasťou sú autorské práva a práva s nimi súvisiace, ochrana autorských práv. Táto oblasť je natoľko rozsiahla, že sa jej budeme venovať v samostatnom príspevku.

V nedávnej dobe bola schválená novela autorského, ktorej cieľom bolo zaviesť do nášho právneho systému pravidlá európskej smernice o povolených spôsoboch použitia osirelých diel a taktiež rieši aj problematiku obchodne nedostupných diel. Obe zmeny by mali uľahčiť digitalizáciu a umožniť šírenie diel, ktoré sú chránené autorským právom, ale nie je pri nich možné určiť resp. nájsť nositeľov práv (osirelé diela). V tomto prípade nie je možné získať súhlas nositeľa práv na sprístupnenie diela verejnosti alebo vyhotovenie jeho rozmnoženiny. Podľa novely zákona bude možné na vzdelávacie, kultúrne účely a na plnenie úloh vo verejnom záujme ho sprístupniť verejnosti prostredníctvom knižnice, archívu, múzea, školy alebo zákonného depozitára. Novela rieši aj problematiku obchodne nedostupných diel. Vychádza z odporúčaní európskej komisie a zástupcov európskych knižníc, autorov, vydavateľov a organizácií kolektívnej správy (Memorandum o porozumení o kľúčových zásadách digitalizácie a sprístupňovania komerčne nedostupných diel). Ide o diela, ktoré sú stále chránené autorským právom, ale už viac nie sú dostupné v tradičných obchodných kanáloch. Zoznam obchodne nedostupných diel vedie Slovenská národná knižnica.³¹ Autor diela môže vylúčiť uplatňovanie režimu obchodne nedostupného diela na svoje dielo tak, že namietne zaradenie do zoznamu, alebo požiada o vyradenie zo zoznamu. Súhlas na vyhotovenie rozmnoženiny obchodne nedostupného diela, jej sprístupňovanie verejnosti a rozširovanie predajom alebo inou formou prevodu vlastníckeho práva sa bude dať získať prostredníctvom organizácie kolektívnej správy práv.

Pri digitalizácii diel autorov, je nutné rešpektovať status diela a k nemu prislúchajúce autorské práva (sprístupnenie a obmedzenie vyplývajúce z licenčnej zmluvy viažucej sa k danému

³¹ SITA. Novela autorského zákona má uľahčiť digitalizáciu. In: *Cas.sk* [online]. 2014 [cit. 2014-08-07]. Dostupné na: <http://www.cas.sk/clanok/281093/novela-autorskeho-zakona-ma-ulahcit-digitalizaciju.html>

dielu; zákonné výnimky; status diela ako voľné, osirelé či obchodne nedostupné). V rámci právnych metadát by bolo vhodné takúto poznámku zahrnúť, s konkrétnym znením (ak o nej správca repozitára/archívu či knižnice má informáciu, alebo je možné ju dohľadať či dopátrať).

Súčasťou právnych metadát by mal byť aj údaj o smrti autora/držiťa práv k dielu (pretože pri starších dielach mohlo dôjsť k vypršaniu majetkových práv viažucich sa k dielu). Toto neplatí pre voľné, osirelé, obchodne nedostupné diela, kým je ich status v danej forme aktívny (a účel použitia je povolený zákonnou výnimkou – tak ako v prípade akademických repozitárov).

Z pohľadu knižníc sú z obmedzení majetkových práv viažucich sa k dielu aktuálne najmä: právo autora udeľovať súhlas na verejné rozširovanie originálu diela alebo jeho rozmnoženiny nájmom alebo vypožičaním; na vyhotovenie rozmnoženiny diela (v spojitosti so zákonnými licenciami na vyhotovenie rozmnoženiny diela pre osobnú potrebu, použitie školského diela, použitie diela knižnicou alebo archívom a na dočasné alebo náhodné vyhotovenie rozmnoženiny diela) a v prípade digitálnych knižníc a archívov aj právo udeľovať súhlas na sprístupnenie diela verejnosti.³²

Veľmi častým javom je využívanie Creative Commons licencie pre diela v digitálnom prostredí. CC licencie sú dnes najviac rozšírený model verejných licencií. Ich účelom je stanoviť jasné pravidlá, za ktorých by malo zdieľanie a šírenie autorských diel prebiehať. Oblíbené sú predovšetkým z dôvodu ich zrozumiteľnosti.³³ Na rozdiel od ostatných typov verejných licencií, používajú pre zobrazenie licenčných podmienok dve vrstvy určené rôznym cieľovým skupinám: skrátený text pre bežného užívateľa a text v plnom znení. Zároveň sa pre účely indexácie používa špeciálny syntaxe metadát, na základe ktorej je možné licencované diela v prostredí internetu vyhľadať.

³² KOVÁČIK, J. K niektorým otázkam autorského práva a knižníc. In: *Knižnica* [online]. Martin. 2005. roč. 6, č. 2, s. 3-12 [cit. 2014-08-06]. Dostupné na:

http://www.snk.sk/swift_data/source/casopis_kniznica/2005/februar/03.pdf. ISSN 1336-0965.

³³ GRUBER, L. Licence Creative Commons v českém prostředí. In: *Knihovna* [online]. 2009, roč. 20, č. 1, s. 88-94 [cit. 2014-08-10]. Dostupné na: <http://knihovna.nkp.cz/knihovna91/gruber.htm>. ISSN 1802-8772.

Zoznam bibliografických odkazov

- GRUBER, L. Licence Creative Commons v českém prostředí. In: *Knihovna* [online]. 2009, roč. 20, č. 1, s. 88-94 [cit. 2014-08-10]. Dostupné na: <http://knihovna.nkp.cz/knihovna91/gruber.htm>. ISSN 1802-8772.
- KELEMENOVÁ, L. a B. ŽIGOVÁ a TVAROŽEK. *Generická dohoda o zverejnení obsahu na dlhodobú archiváciu. Popis informačného balíka SIP. OPIS* [online]. 2014. 3. vyd., 46 s. [cit. 2014-08-03]. Dostupné na: <http://cda.kultury.sk>
- KOVÁČIK, J. K niektorým otázkam autorského práva a knižníc. In: *Knižnica* [online]. Martin. 2005. roč. 6, č. 2, s. 3-12 [cit. 2014-08-06]. Dostupné na: http://www.snk.sk/swift_data/source/casopis_kniznica/2005/februar/03.pdf. ISSN 1336-0965.
- Memoria – Digitalizace. METS - Metadata Encoding and Transmission Standard* [online]. 2005 [cit. 2014-07-26]. Dostupné na: http://digit.nkp.cz/projekty/VZ2004_2010/2005/METS_podrobne.pdf
- METS. Library of Congress. METS: An Overview & Tutorial [online]. Standards. 2011 [cit. 2014-01-21]. Dostupné na: <http://www.loc.gov/standards/mets/METSOverview.v2.html>
- PARADIGM. Rights metadata for personal archives: Rights metadata and personal digital archives. In: *Workbook on Digital Private Papers. Administrative and preservation metadata* [online]. 2008 [cit. 2014-07-29]. Dostupné na: <http://www.paradigm.ac.uk/workbook/metadata/rights-digital.html>
- PARADIGM. Rights metadata for personal archives: Standards for digital rights management. In: *Workbook on Digital Private Papers. Administrative and preservation metadata* [online]. 2008 [cit. 2014-07-29]. Dostupné na: <http://www.paradigm.ac.uk/workbook/metadata/rights-metsrights.html>
- PARADIGM. Using METS for the preservation and dissemination of digital archives. In: *Workbook on Digital Private Papers. Administrative and preservation metadata* [online]. 2008 [cit. 2014-07-29]. Dostupné na: <http://www.paradigm.ac.uk/workbook/metadata/mets-amdsec.html>
- SITA. Novela autorského zákona má uľahčiť digitalizáciu. In: *Cas.sk* [online]. 2014 [cit. 2014-08-07]. Dostupné na: <http://www.cas.sk/clanok/281093/novela-autorskeho-zakona-ma-ulahcit-digitalizaciju.html>

SNÍŽKOVÁ, M. METS. In: *KISK (Kabinet informačných štúdií a knihovníctva)* [online]. 2011 [cit. 2014-07-26]. Dostupné na: <http://kisk.phil.muni.cz/wiki/METS>

STOKLASOVÁ, B. a J. HUTAŘ. *Nové směry v dlouhodobém uchovávaní digitálních dokumentů v mezinárodním kontextu* [online]. Národní knihovna: Praha, 2007 [cit. 2014-07-26]. Dostupné na: www.akvs.cz/akp-2007/11-stoklasova-hutar.ppt

Kontakt:

Mgr. Elena Jůnová

Katedra mediamatiky a kultúrneho dedičstva

Fakulta humanitných vied

Žilinská univerzita v Žiline

email: elena.junova@mediamatika.sk